

БЛЮМ Я. Б. ✉, БАРШТЕЙН В. Ю.

Державна установа «Інститут харчової біотехнології та геноміки Національної академії наук України»,

Україна, 04123, м. Київ, вул. Осиповського, 2а, e-mail: cellbio@cellbio.freenet.viaduk.net, barmash14@gmail.com

✉ cellbio@cellbio.freenet.viaduk.net, (044) 434-37-77

ДО 140-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ АКАДЕМІКА В. Я. ЮР'ЄВА. СТОРИНКИ БІОГРАФІЇ В СПЕЦІАЛЬНИХ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІНАХ

Мета. Дослідити та ввести у науковий обіг матеріальні історичні джерела, які вивчаються спеціальними історичними дисциплінами та стосуються біографії академіка В. Я. Юр'єва. **Методи.** В роботі використовувалися як загальнонаукові (історичний, логічний), так і спеціальні (предметно-хронологічний, ретроспективний) методи. **Результати.** Проаналізовано одну з причин вибору В. Я. Юр'євим майбутньої спеціальності, історію та авторитетність навчальних закладів, у яких навчався дослідник. Висвітлена роль Харківського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості у розвитку сільськогосподарської науки, організації Харківської селекційної станції. Коротко проаналізована наукова та педагогічна діяльність В. Я. Юр'єва. **Висновки.** Результати аналізу матеріальних історичних джерел, об'єктів фалеристики, нумізматики (включаючи медальєрне мистецтво), філателії різних часів і періодів історичного розвитку дозволили відобразити у новій площині найбільш яскраві сторінки біографії академіка В. Я. Юр'єва.

Ключові слова: В. Я. Юр'єв, історія біології, фалеристика, нумізматики, філателія.

21 лютого 2019 р. виповнилося 140 років від дня народження видатного українського радянського селекціонера-рослинника Василя Яковича Юр'єва. Найвні історичні джерела, в першу чергу письмові, були досліджені не тільки в низці публікацій 2000-х років [1, 2], але й у дисертаційній роботі, присвяченій діяльності В. Я. Юр'єва [3]. Водночас вивчення історії (в нашому випадку – біології) спирається на широкий комплекс історичних джерел, серед яких є і речові (або матеріальні) джерела, які вивчаються спеціальними історичними дисциплінами. В цьому випадку мова йде про фалеристику (вивчає ордени, нагородні медалі, значки тощо),

нумізматику (монети, об'єкти медальєрного мистецтва – настільні медалі та жетони), філателію (поштові марки, художні марковані конверти, листівки тощо). Зазначені джерела часто мають наукове значення для вивчення історії тієї чи іншої науки [4–6].

Метою пропонованої роботи є дослідження та введення у науковий обіг матеріальних історичних джерел, які вивчаються спеціальними історичними дисциплінами та стосуються біографії академіка В. Я. Юр'єва.

Матеріали і методи

У роботі використовувалися як загальнонаукові (історичний, логічний), так і спеціальні (предметно-хронологічний, ретроспективний) методи.

Результати та обговорення

Василь Якович Юр'єв народився 21 лютого 1879 р. в с. Іванівська Вірга Нижньоліомівського повіту Пензенської губернії (нині – східний кінець села Вірга, Нижньоліомівський район, Пензенська область, Російська Федерація) в дворянській родині. Після сільської земської школи Василь навчався в Нижньоліомівському міському чотирикласному училищі, яке закінчив у 1892 р.

Наступний навчальний заклад він обрав, на наш погляд, із декількох причин. Якщо подивитися на герб м. Нижнього Ломова, який місто отримало в 1781 р., побачимо щит, розділений на дві частини. У верхній частині герба – три снопи: пшеничний, ячмінний, просяний, що відображають головне заняття жителів цієї місцевості – сільське господарство (рис. 1). Юнак вирішив присвятити своє життя цьому роду діяльності. Інші дві причини, що спонукали Василя обрати Маріїнське земельне училище (Миколаївський Городок, Саратовська губернія), були

© БЛЮМ Я. Б., БАРШТЕЙН В. Ю.

такі: матеріальна скрута, яку він постійно відчував, незважаючи на дворянське походження, та авторитет навчального закладу. Дійсно, навчання в цьому училищі було безкоштовним, учні забезпечувалися гуртожитком, була можливість підробляти. Крім того, Маріїнське земельне училище було одним із найкращих у Російській імперії. Можна згадати ще одного відомого вченого, який закінчив це училище на чотири роки раніше, ніж Василь, – Олександра Миколайовича Челинцева (1874–1962) – російського вченого, економіста-аграрника, чия діяльність була також частково пов’язана з Україною (викладання в Уманському середньому училищі садівництва та землеробства та Ново-Олександрійському інституті сільського господарства та лісівництва в Харкові, робота в Харкові). Після закінчення училища В. Я. Юр’єв вирішив вступити до Ново-Олександрійського інституту сільського господарства та лісівництва. Спонукали його, на наш погляд, ті ж причини – можливість влітку заробляти необхідні кошти в інститутському господарстві та авторитет інституту як одного із перших у Європі та Росії вищих сільськогосподарських навчальних закладів.

Рис. 1. Значок із гербом Нижнього Ломова (27x18 мм, алюміній, СРСР).

Інститут було засновано в 1816 р. в передмісті Варшави Марімонте (нині територія Жолібожа – району Варшави). У 1860-х роках заклад, який із приєднанням Варшавської лісової школи отримав найменування Інституту сільського господарства і лісівництва, був переведений у Ново-Олександрію (Люблінська губернія, Російська імперія, нині Пулави, Польща), де в 1869 р. його розмістили в колишньому палаці Чарторийських. Дуже цікавою є польська настільна медаль, присвячена 125-річчю служіння науці цього палацу (рис. 2, 3). На реверсі медалі (70 мм, бронза, Польща, 1987) є назва навчального закладу, про який ми розповідаємо.

Рис. 2. Медаль до 125-річчя служіння науці палацу Чарторийських (аверс).

Рис. 3. Медаль до 125-річчя служіння науці палацу Чарторийських (реверс).

В. Я. Юр’єв успішно закінчив Інститут у 1905 р. і отримав звання вченого агронома. За відсутності інших варіантів він повернувся в Нижньоломівський повіт і влаштувався повітовим агрономом. Тяжкі картини голоду, розорення селянських господарств сприяли формуванню думок В. Я. Юр’єва про вирощування високих урожаїв, перебудову землеробства.

Дослідні установи, які існували наприкінці XIX – початку XX століття у Російській імперії, поділялися на дослідні станції – загальні та спеціалізовані (селекційні, садівничі, виноробські, шовківничі, машиновипробувальні), дослідні поля, лабораторії і розсадники. Створення перших дослідних полів та станцій ініціювало не лише розробку поліпшених прийомів ведення сільського господарства за допомогою науки, а й рухало саму науку вперед, збагачуючи її з’ясованими в установі даними та розповсюджуючи їх на певній території. Велику роль у розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Росії і в Україні в кінці XIX ст. та на початку XX ст. відіграло Харківське товариство сільського господарства та сільськогосподарської промисловості, медаль якого представлена на

рисунках 4 і 5 (64 мм, мідь, автор – Стадницький П., Російська імперія, 1887). За ініціативою товариства на кошти Департаменту землеробства і губернського земства у 1908 р. була створена Харківська сільськогосподарська станція, яка у 1909 р. була перейменована на Харківську селекційну станцію, а її першим директором став професор П. В. Будрін. До завдань станції входило вивчення та можливе покращення сільськогосподарських рослин [7].

Рис. 4. Медаль Харківського товариства сільськогосподарства та сільськогосподарської промисловості (аверс).

Рис. 5. Медаль Харківського товариства сільськогосподарства та сільськогосподарської промисловості (реверс).

У «Южно-русской сельскохозяйственной газете» було опубліковане оголошення, яке запрошувало для роботи на Харківській селекційній станції агрономів, котрі пройшли курс вищої школи і мають достатні практичні навички. Юр'єв надіслав заяву з проханням прийняти його на роботу, і професор П. В. Будрін зарахував його науковим працівником станції. З 1909 р. життя і діяльність В. Я. Юр'єва нерозривно пов'язані з Харківською селекційною станцією. П. В. Будрін і В. Я. Юр'єв одразу ж розгорнули активну роботу з вивчення, виділення і відбору кращих форм із популяцій та їх розм-

ноження. З 1913 р. селекційні роботи з озимою пшеницею проводилися В. Я. Юр'євим. Шляхом індивідуального добору з місцевих сортів ним було створено багато перспективних номерів, ліній та сортів озимої пшениці з підвищеними господарсько цінними ознаками: Еритроспермум 917, Мільтурум 120, Альбідум 676 (Юр'ївка), Ферругінеум 1239 [8]. Другий період наукової та практичної діяльності В. Я. Юр'єва (1925–1938 рр.) характеризувався утвердженням нового методу в селекційній науці – методу гібридизації. Він одним із перших у країні почав використовувати цей метод. Василь Якович брав участь у створенні сорту озимого жита Харківське 194, озимої м'якої пшениці Лютесценс 266. Із 1939 р. розпочався третій період у наукових дослідженнях В. Я. Юр'єва. Він застосовував не лише метод гібридизації, але й внутрішньосортівий покращений добір [1].

Із 1937 р. Василь Якович поєднував наукову діяльність із педагогічною, він очолював нову кафедру селекції і насінництва Харківського сільськогосподарського інституту і 25 років був її незмінним керівником. У 2016 р. виповнилося 200 років цьому вищому навчальному закладу, який нині має назву Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва. Монетний двір національного банку України присвятив цьому ювілею пам'ятну монету номіналом 2 гривні (рис. 6, 7). На її аверсі цікава схема із уже знайомими нам назвами населених пунктів: Варшава, Марімонт та Пулави. Так, саме навчальний заклад, який закінчив Василь Якович, поклав початок історії цього харківського вишу. В 1914 р. (з початком Першої світової війни) Ново-Олександрійський інститут сільськогосподарства та лісівництва було переведено з Польщі до Харкова.

30 травня 1946 р. наказом Міністерства вищої освіти Юр'єва затвердили керівником підготовки аспірантів за спеціальністю «Селекція та насінництво польових культур». Більш ніж 30 науковців пройшли аспірантську підготовку під його керівництвом і з успіхом захистили свої дисертації.

У 1945 р. Василя Яковича обрали академіком Академії наук УРСР.

На початку 1980 років скульптор І. Струков створив на замовлення Академії наук України ряд настільних медалей, присвячених видатним ученим, академікам АН України, серед яких була і медаль на честь академіка Юр'єва (рис. 8, 9) [9]. Діаметр медалі 70 мм, матеріал –

сплав, створений методом порошкової металургії, Комбінат декоративно-прикладного мистецтва Ленінградського відділення художнього фонду РРФСР, СРСР. Єдине, що засмучує в цій цікавій медалі, це помилка скульптора у прізвищі вченого – «ЮРЕВ».

Рис. 6. Монета, присвячена 200-річчю Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва (аверс).

Рис. 7. Монета, присвячена 200-річчю Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва (реверс).

1947 р. Василю Яковичу було присуджено Сталінську премію СРСР. Учений передав отримані кошти до фонду відбудови народного господарства. На цей час Юр'єв був директором Інституту генетики та селекції АН УРСР, який було засновано Президією АН УРСР 21 грудня 1945 р. Фактична діяльність інституту почалася 1 липня 1946 р. У 1956 р. на базі Інституту генетики та селекції АН УРСР і Харківської державної селекційної станції створений Український науково-дослідний інститут рослинництва, селекції та генетики Міністерства сільського господарства УРСР. Після смерті Василя Яковича в 1962 р. інституту було присвоєно його ім'я. Нині це Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН України.

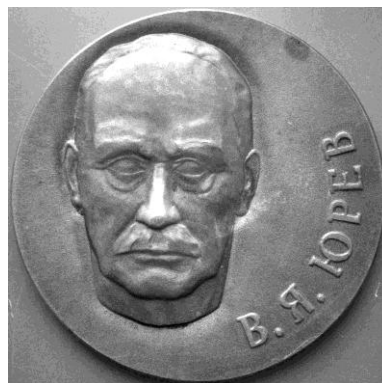

Рис. 8. Настільна медаль на честь академіка Юр'єва (аверс).

Рис. 9. Настільна медаль на честь академіка Юр'єва (реверс).

Пошта України випустила у 1998 р. художній маркований конверт (ХМК), присвячений В. Я. Юр'єву (рис. 10).

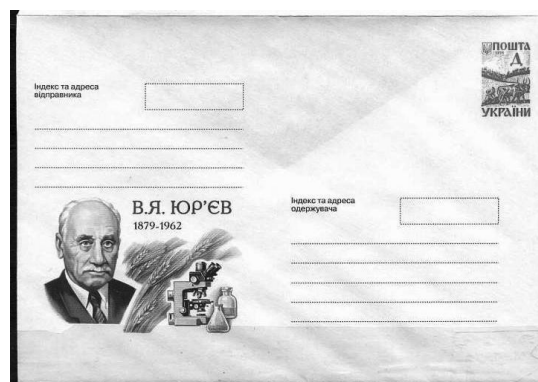

Рис. 10. ХМК, присвячений В. Я. Юр'єву.

Висновки

Аналіз матеріальних історичних джерел, об'єктів філіателики, нумізматики (включаючи медальєрне мистецтво), філателії Російської імперії, СРСР, Польщі та України дозволив знайти нові барви, щоб розповісти про деякі сторінки біографії академіка В. Я. Юр'єва.

References

1. Ozherel'eva V.M. V.Ia. Iur'ev – selekcioner Slobozhanshchyni ta organizator naukovo-doslidnoї spravi v Ukraїni. *Istoriia nauki i biografiika*. 2007. Vip. 2. URL: www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2007-2/07ovmdsu.pdf (Last accessed: 4.01.2019). [in Ukrainian] / Ожерельєва В.М. В.Я. Юр'єв – селекціонер Слобожанщини та організатор науково-дослідної справи в Україні. *Історія науки і біографістика*. 2007. Вип. 2. URL: www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2007-2/07ovmdsu.pdf (дата звернення: 4.01.2019).
2. Akademik Iur'ev Vasil' Iakovich (1879–1962): biobibliografichnii pokazhchik / DNSGB, In-t roslinnictva im. V.Ia. Iur'eva UAAN; [uklad. V.A. Vergunov, V.P. Petrenkova, V.M. Ozherel'eva]; nauk. red. V.V. Kirichenko. Kh. : Magda «LTD», 2007. 184 p. (Serii: Agrarna nauka Ukraїni v osobakh, dokumentakh, bibliografii; kn. 20). [in Ukrainian] / Академік Юр'єв Василь Якович (1879–1962): біобібліографічний показчик / ДНСГБ, Ін-т рослинництва ім. В.Я. Юр'єва УААН; [уклад. В.А. Вергунов, В.П. Петренкова, В.М. Ожерельєва]; наук. ред. В.В. Кириченко. Х.: Магда «LTD», 2007. 184 с. (Серія: Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії; кн. 20).
3. Ozherel'eva V.M. Diial'nist' akademika V.Ia. Iur'eva v konteksti rozvitku sil'skogospodars'koї nauki v Ukraїni: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk. Kyiv, 2008. 19 p. [in Ukrainian] / Ожерельєва В.М. Діяльність академіка В.Я. Юр'єва в контексті розвитку сільськогосподарської науки в Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук. К., 2008. 19 с.
4. Barshteyn V.Yu. Novaia funkciia special'nykh istoricheskikh discipline. *Istoriicheskie issledovaniia: Materialy mezhdunar. nauch. konf. (Ufa, Iiun' 2012)*. Ufa, 2012. S. 76–79. [in Russian] / Барштейн В.Ю. Новая функция специальных исторических дисциплин. *Исторические исследования: Материалы междунар. науч. конф. (Уфа, июнь 2012 г.)*. Уфа, 2012. С. 76–79.
5. Pirig L. Ukraїns'ka nauka u dzerkali filatelii. Ukraїnci v nauci ta osviti XIX storichchia. *Svitogliad*. 2011. № 1. S. 71–80. [in Ukrainian] / Пиріг Л. Українська наука у дзеркалі філателії. Українці в науці та освіті XIX сторіччя. *Світогляд*, 2011. № 1. С. 71–80.
6. Blume Ya.B., Barshteyn V.Yu. Nikolai Ivanovich Vavilov v medal'ernom iskusstve i filatelii. K 130-letiiu so dnia rozhdeniia. *Faktori eksperimental'noi evoliucii organizmiv*. 2017. T. 20. P. 356–362. [in Russian] / Блюм Я.Б., Барштейн В.Ю. Николай Иванович Вавилов в медальерном искусстве и филателии. К 130-летию со дня рождения. *Факторы экспериментальной эволюции организмов*. 2017. Т. 20. С. 356–362.
7. Tkachenko S.S., Poshtarenko D.V. Naukovo-doslidna ta prosvitnic'ka diial'nist' Kharkivs'kogo tovaristva sil'skogo gospodarstva i sil'skogospodars'koї promislivosti u kinci XIX – na pochatku XX st. *Visnik Nac. tekhn. un-tu «KhPI»: zb. nauk. pr. Temat. vip.: Istoriia nauki i tekhniki*. Kharkiv: NTU «KhPI», 2011. № 20. P. 162–171. [in Ukrainian] / Ткаченко С.С., Поштаренко Д.В. Науково-дослідна та просвітницька діяльність Харківського товариства сільського господарства і сільськогосподарчої промисловості у кінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Історія науки і техніки*. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. № 20. С. 162–171.
8. Pipan Kh.M. Kharkivs'ka selekciina stanciia – zasnuvannia ta pochatok selekciinoї roboti z kul'turoiu ozimoї pshenici. *Selekciia i nasinnictvo*, 2010. Vip. 98. P. 276–286. [in Ukrainian] / Піпан Х.М. Харківська селекційна станція – заснування та початок селекційної роботи з культурою озимої пшениці. *Селекція і насінництво*, 2010. Вип. 98. С. 276–286.
9. Zagreba M. Ukraїna v medal'ernomu mistectvi. Tom I. Personalii. K.: Logos, 2016. 320 p. [in Ukrainian] / Загреба М. Україна в медальерному мистецтві. Том I. Персоналії. К.: Логос, 2016. 320 с.

BLUME Ya. B., BARSHTEYN V. Yu.

Institute of Food Biotechnology and Genomics of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, 04123, Kyiv, Osipovskogo str., 2a, e-mail: cellbio@cellbio.freenet.viaduk.net, ba19vik@gmail.com

ON THE ANNIVERSARY OF 140TH BIRTHDAY OF ACADEMICIAN V. YA. YURIEV. PAGES OF BIOGRAPHY IN SPECIAL HISTORICAL DISCIPLINES

Aim. To study and introduce into scientific circulation the material historical sources that are studied by special historical disciplines and relate to the biography of Academician V. Ya. Yuriev. **Methods.** The paper used both general scientific (historical, logical) and special (subject-chronological, retrospective) methods. **Results.** One of the reasons for the choice by V. Ya. Yuriev the future specialty, history and authority of the educational institutions in which Yuriev studied have been analyzed. The role of the Kharkiv Society of Agriculture and Agricultural Industry in the development of agricultural science, organization of the Kharkiv breeding station has been highlighted. Briefly analyzed scientific and pedagogical activity of V. Ya. Yuriev. **Conclusions.** The analysis of material historical sources, objects of faleristics, numismatics (including medallion art), philately of the Russian Empire, USSR, Poland and Ukraine allowed us to find new colors to tell about some of the biography facts of Academician V. Ya. Yuriev

Keywords: V. Ya. Yuriev, history of biology, faleristics, numismatics, philately.